

УДК: 1(091)

МЕТАФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Карівець Ігор

Національний університет “Львівська політехніка”

(стаття надійшла до редколегії – 11.03.2016 р., прийнята до друку – 19.04.2016 р.)

© Карівець І., 2016

У статті творчість Григорія Сковороди розглянуто з метафілософського підходу. Цей підхід виявляє синкретизм його творчості. Синкретизм проявляється в єдності філософорелігійної та міфопоетичної складової. Тому недоречним є виокремлення філософії, богослов'я, релігії, поезії та міфу для аналізу як складових його творчості. У статті Григорій Сковорода постає продовжувачем традиції “вічної філософії”, яка є синкретичною.

Ключові слова: вічна філософія, єдність протилежностей, метафілософський підхід, синкретизм, філософорелігія.

HRYHORIY SKOVORODA'S METAPHILOSOPHY

Ihor Karivets'

In this article the heritage of Hryhoriy Skovoroda is considered from the metaphilosophical point of view. This approach is useful because it allows seeing some syncretism as unity of philosophy, theology, religion, myth, and poetry in the legacy of Hryhoriy Skovoroda. Therefore, the author stresses that when we analyze Hryhoriy Skovoroda's legacy, it is wrong to divide it into such parts as philosophy, theology, religion, myth, and poetry. This division does not lead to the whole understanding of Hryhoriy Skovoroda's personality and works. The author argues that Hryhoriy Skovoroda is the follower of *Philosophia Perennis* tradition, characterized by syncretism.

Such syncretism of Skovoroda's writings is neither bad nor good. We see unique unity of philosophy, poetry, religion and mythology in Skovoroda's life and his works. The author argues that such a unity is useful for deeper understanding of the world and a human being. Syncretic unity of Skovoroda's worldview helps to overcome different oppositions of classical philosophy (subject-object, inner-external, immortal-mortal, natural-supernatural, human-divine, relative-absolute etc.). We live in times of analysis and fragmented world. Therefore syncretism is very hard to understand. In order to understand syncretism, we should return to synthetic thinking, rediscover the synthetic function of our consciousness. Life and works of Skovoroda show us how a human being can think synthetically and regain the whole worldview. The whole worldview helps to live in harmony with others and nature. This harmony is necessary in our times of “moral blindness” (Zygmunt Bauman), decline of traditions which directed us towards common values.

Key words: *Philosophia Perennis*, metaphilosophical approach, unity of opposites, mythopoesis, syncretism, synthesis of philosophy and religion, vocation.

Творчість Григорія Сковороди виходить за межі усіх можливих окремих дискурсів: філософського, богословського, релігійного, поетичного. Тому виникає проблема класифікації доробку його творчості. Як правильно зазначає український вчений С. Л. Йосипенко: “Проблема сприйняття Г. Сковороди як філософа – це проблема віднайдення адекватного формату представлення, оскільки він не вписується вже в традиційний історико-філософський образ, заснований на способі філософування, який був поширений в західній філософії Нового часу” [4]. Вирішення проблеми адекватного представлення доробку творчості Григорія Сковороди, на нашу думку, забезпечує метафілософський підхід.

Публікацій, у яких застосовується метафілософський підхід до дослідження спадщини Григорія Сковороди, не виявлено. Натомість є статті та монографії, в яких проаналізовано творчість Григорія Сковороди з філософського, поетичного, богословського, містичного погляду. Це означає, що доробок його творчості зараховують до згаданих окремих дискурсів, а самого Григорія Сковороду розглядають як філософа, поета, богослова чи містика [1; 3; 5; 6; 7; 8]. Таке представлення доробку творчості Григорія Сковороди та його постаті є неадекватним. На наш погляд, доробок творчості Григорія Сковороди варто розглядати як продовження традиції “вічної філософії”. У такому ключі розглядає творчість українського

самородка О. П. Гужва, покликаючись на німецьку дослідницю Елізабет фон Ердман: “Поняття “вічної філософії” як премудрості ставить в основу сквородинівського світорозуміння Елізабет фон Ердман. І то цілком слушно... Необхідно віднайти той всеоб’єднуючий початок, що був би водночас характеристикою усієї спадщини мандрівного філософа, яким і стає вічна філософія, а скоріше премудрість, що не знає часових та просторових меж...” [3; с. 34].

Мета статті полягає у поглибленні розуміння спадщини Григорія Сковороди в контексті “вічної філософії”, яка, фактично, є метафілософією.

Метафілософію можна розуміти двояко. По-перше, як роздуми над самою філософією, її сутністю та призначенням. Таке розуміння метафілософії є філософією філософії (рефлексією філософії над самою собою). По-друге, як вихід філософії за свої межі (теоретизування) й подолання своєї автономності (відокремленості). Тоді філософія набуває *синкретичності*. Тому ми називатимемо її *синкретичною*.

Синкретична філософія є органічним поєднанням життя, медитацій (у Картезіанському значенні цього слова як певного мисленнєвого експерименту), богослов’я, поезії, міфу. Саме такою метафілософією є *синкретична філософія* Григорія Сковороди, яка не визначається тільки інтелектуальною, теоретичною (в сучасному значенні цього слова) діяльністю. Синкретичну філософію можна протиставити автономній філософії, яка відособлена від життя, медитації, богослов’я, релігії, міфу та поезії.

Метафілософія Григорія Сковороди повертає нас до Античних часів виникнення філософії – до Давньої Греції. Згадаймо, що в ті часи філософія була поетичною (філософські поеми про природу досократиків), вона осмислювала божественне й містила різноманітні науки (математику, геометрію, астрономію), й одночасно була певним духовним способом життя. Саме таку філософію втілює у життя Григорій Сковорода, який ще враховує християнську містику. Тому аналізувати синкретичну філософію Григорія Сковороди є надзвичайно важко і навіть неможливо. Адже така філософія безпосередньо пов’язана з поезією, міфом та божественним, а не є лише раціональною діяльністю, яка ґрунтується на доказах, доведеннях та аргументації, тобто, тяжіє до наукового пізнання світу та людини. Тому дослідники спадщини Сковороди повинні враховувати те, що ця спадщина не є ні суто філософською, ні суто релігійною, ні суто поетичною, ні суто богословською; вони повинні відштовхуватися у своїх дослідженнях від цієї єдності філософії, релігії, богослов’я та поезії, розуміти її. Тоді стане нам зрозумілим, чого досяг Сковорода і яке значення має

його досягнення. На нашу думку, це досягнення полягає у всеєдності та соборності. Всеєдність та соборність – це ключові концепти синкретичної філософії. Вони гармонізують життя індивіда, суспільства та держави на основі їхнього прилучення до божественного. Метафілософія Григорія Сковороди як синтез філософії, релігії, поезії, богослов’я веде до Мудрості-Софії, яка реалізується у переживанні всеєдності та соборності. Якщо російський філософ-богослов Володимир Соловйов лише намагався досягти всеєдності, то Григорій Сковорода, який був його двоюрідним прадідом, цю всеєдність реалізував у своїй метафілософії та житті.

Первинний філософський досвід – це досвід поєднання поезії, міфу, релігії, логосу (розуму), споглядання сутності речей. Такий досвід Григорій Сковорода представляє у своїх працях. Звернімо увагу, що праці українського культурного діяча, в житті якого міф, поезія, релігія та філософія злилися в одне ціле, написані у формі діалогів, тим самим він хоче наголосити, що життя – це відношення та спілкування. Діалог з божественним, діалог з природою, діалог з душею покладено в основу щасливого життя. Щасливе життя – це життя у повноті відношень.

Як можна аналізувати таку синкретичну філософію? Синкретична філософія Григорія Сковороди, як метафілософія, є одночасно міфопоетична та філософорелігійна. Аналіз ділить її на міф, поезію, філософію і релігію. Чи дасть нам такий аналіз творчості Григорія Сковороди розуміння того, до чого він закликав? Чи допоможе нам такий аналіз зрозуміти його життя й творчість? Це риторичні питання. Аналіз ділить поєднане в ціле на частини, але від цього ми не розуміємо ціле. Розбити на частини метафілософію українського мислителя, містика, поета, богослова означає у кращому випадку спотворити її, а в гіршому – знищити. Щоб розуміти синкретичну філософію Григорія Сковороди, необхідно ознайомитися з поняттям “вічної філософії”, а також мати досвід пережиття єдності пар протилежностей (зовнішнє–внутрішнє, суб’єкт–об’єкт, єдине–множинне тощо); необхідно розуміти витоки філософії з міфопоетичної творчості, а також її зв’язок з релігією, яка орієнтує філософію на трансцендентне.

Щодо “вічної філософії”, то її визначення знаходимо в однойменній книзі Олдоса Гакслі “Вічна філософія”. Вона поєднує в одне ціле метафізику, психологію та етику: “метафізика, яка визнає на субстанційному рівні божественну Реальність у світі речей та живих істот; психологія, яка знаходить у душі дещо подібне чи навіть тотожне божественній

Реальності; етика, яка вважає основною метою людського життя знання іманентної й трансцендентної основи всього Буття; речі споконвічні та універсальні. Рудименти вічної філософії знаходимо у фольклорі усіх без винятку первісних народів, а її розвинуті форми – у всіх вищих релігіях” [9; А]. Про єдність пар протилежностей кажуть, наприклад, Геракліт, Микола Кузанський; вона покладено в основу вчень адвайти, буддизму тощо. А Григорій Сковорода так висловлюється про єдність пар протилежностей: “Не знайдеш дня без тьми і світла, а року без зими й тепла. Не знайдеш і становища, щоб воно не було змішане з насолоди й печалі. Так стоїть увесь світ. Протилежне сприяє протилежному” [цит. за 2; с. 86].

Отож, чи існує “філософія” Григорія Сковороди? Вона не існує в його творчості, як автономна, раціонально-логічна форма дискурсу. І чи може філософія взагалі існувати окремо від поезії, міфу та релігії? Аналітичні філософи сказали б, що так. Але, що втрачає від такого відокремлення філософія? Життєвість, спрямованість до мудрості (адже філософія – це любов до мудрості!), тобто вона втрачає саму себе, втрачає своє призначення, а це призначення вона може реалізувати лише у єдності з міфопоетичною творчістю та філософорелігійною думкою.

Кажуть, що Григорій Сковорода жив так, як філософував, і філософував, як жив. Це правда, бо він продовжував традицію філософії як певної цілісної форми життя. Ця форма життя сьогодні забута. Рідко хто з людей намагається жити по-філософськи. Земний шлях Григорія Сковороди – це шлях людини, яка втілила у своєму житті єдність мислення, поезії, міфу, релігії. Важко писати про такий синкретизм. Якщо вже й пишуть про творчість Григорія Сковороди, то ділять її на частини, розглядаючи окремо Сковороду-містика, Сковороду-поета, Сковороду-богослова, Сковороду-філософа тощо.

Тож ким був Григорій Сковорода? Чим він займався у своєму житті? На ці питання не легко відповісти. Бо те, що здійснив Григорій Сковорода не піддається аналізу, а ми живемо в часи аналітичного мислення та фрагментарного світовідчуження; його доробок не можна порівняти з жодним сьогодинішнім напрямом філософії. Григорій Сковорода унікальний тим, що йому вдалося відродити той тип автентичного світовідчуження, який називається синкретичним: *єдність усього з усім*. Життя Григорія Сковороди спрямовано на досягнення основи буття, тобто Бога, яка проявляється одночасно ззовні та всередині. Ззовні – у макросвіті, всередині – у мікросвіті. Цю єдність можна передати міфопоетично або філософорелігійно; в обох випадках мислення Григорія Сковороди не є цілком понятійним, а образним,

символічним, метафоричним. Бо тільки так можна виразити, наприклад, єдність зовнішнього і внутрішнього. Що більше я досягаю себе, то більше я досягаю себе справжнього, який споріднений з божественною основою. Така тотожність ґрунтується на досвіді самоосягнення, тобто знанні себе. Самоосягнення досягає божественної основи, яка спільна як для мене (індивіда), так і для світу взагалі. Індивід – це неподільна істота (*individuum*, лат. – неподільний в собі). У мені живе індивід, неподільна та невіддільна істота від спільної божественної основи всього суцього. Це лише приклад, як реалізується єдність в неподільності протилежностей, а саме: зовнішнього і внутрішнього, людського і божественного. Таку єдність можна ще передати таким виразом: “Бог в мені і я в Бозі”. Оце “я” і є цим спорідненим Богові індивідом. Григорій Сковорода називає його “внутрішньою людиною”, “справжньою людиною”. Знання “внутрішньої людини” є знанням Бога. Тут важливим стає один із принципів синкретичної філософії Григорія Сковороди, а саме: принцип спорідненості. Спорідненість можна розглядати, як наслідок вкоріненості у свою землю, свою діяльність (працю). Вкоріненість людини означає, що вона має певний смисловий горизонт, який ставить перед нею питання: навіщо я тут живу, для чого я працюю тощо. Якщо людина вкорінена, то вона споріднена з тією землею, де живе, і споріднена з тим, що вона робить. Тоді є сенс у всьому цьому: житті та праці; бо вона є у своєму домі.

Творчий доробок Григорія Сковороди належить до традиції “вічної філософії”, яка ґрунтується на досягненні єдиної божественної основи, як людини, так і світу; в якій пари протилежностей утворюють гармонійну єдність. “Вічна філософія” Григорія Сковороди відкриває перед нами цілісне бачення й сприйняття усього суцього, чого так бракує сучасній людині та професійним філософам. Григорій Сковорода належить до тих людей, які досягли світ цілісно та в його духовній сутності.

Він вказав на застій у християнстві й показав шлях виходу з цього застою. Вивчення та дослідження творчої спадщини Григорія Сковороди сприятимуть формуванню цілісного світосприйняття української людини та її самовіднайденню в сучасному глобалізованому світі, побудові життя на надійній основі за “плинних часів” та “моральної сліпоты” (З. Бауман).

Подальше метафілософське дослідження спадщини Григорія Сковороди є перспективним з таких причин: 1) дасть змогу глибше виявити його спорідненість з іншими представниками “Вічної Філософії”; 2) сприятиме інтеграції елементів “Вічної Філософії”

Григорія Сковороди в українській філософській дискурсі; 3) відроджуватиме забуте знання “Вічної Філософії” Григорія Сковороди, яке виштовхувалося десятиліттями за межі соціальних та політичних практик раціональною наукою, технократами та комуністичною ідеологією.

1. *Вертоградар української духовності* : Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої всебічному осмисленню постаті Г. С. Сковороди (ОКЗ “НЛММ Г. С. Сковороди”, 18 травня, 2013 року). – Харків : Майдан, 2013. – 170 с. 2. Глива Є. *Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковороди* / Є. Глива. – К. : Видавництво ТОВ “КММ”, 2006. – 256 с. 3. Гужва О. П. “Вічна філософія” як орієнтир у Сковородинівському світоспогляданні [Електронний ресурс] / О. П. Гужва // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2012. – Вип. 39. – С. 34–49. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2012_39_6 4. Йосипенко С. Л. *Філософія Григорія Сковороди: проблеми, напрямлення и история исследования* [Електронний ресурс] / С. Л. Йосипенко – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/philosophy/logosphere/366422/> 5. Ушкалов Л. В. *Григорій Сковорода: семінарії* / Л. В. Ушкалов. – Харків: Майдан, 2004. – 776 с. 6. Ушкалов Л. В. *Сковорода і святоотцівська традиція*. [Електронний ресурс] / Л. В. Ушкалов. — Режим доступу: http://www.medievist.org.ua/2016/02/blog-post_24.html 7. Харченко Л. *Концепція самопізнання у філософії Григорія Сковороди* [Електронний ресурс] / Л. Харченко. – Режим доступу: http://www.medievist.org.ua/2016/02/blog-post_22.html 8. Чернишов В. В. *Релігійні основи світогляду Григорія Сковороди* [Електронний ресурс] / В. В. Чернишов. –

Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Chernyshov_Viktor/Relihiini_osnovy_svitohliadu_HSkovorody.pdf 9. Huxley A. *The Perennial Philosophy* / A. Huxley. – London : Chatto & Windus, 1947. – 358 p.

1. *Vertogradar ukrainskoi dukhovnosti* : Zbirnyk materialiv vseukrainskoi naukovoї konferentsii, prysviachenoi vsebichnomu osmyslenniu postati H. S. Skovorody (OKZ “NLMM H. S. Skovorody”, 18 travnia, 2013 roku). – Kharkiv : Maidan, 2013. – 170 s. 2. Hlyva Ye. *Ontolohichnyi obraz liudyny v tvorchosti Hryhoriia Skovorody* / Ye. Hlyva. – K. : Vydavnytstvo TOV “KMM”, 2006. – 256 s. 3. Huzhva O. P. “Vichna filosofiiia” yak oriientyr u Skovorodynivskomu svitospohliadanni [Elektronnyi resurs] / O. P. Huzhva // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. – 2012. – Vyp. 39. – S. 34–49. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2012_39_6 4. Yosypenko S. L. *Fylosofyia Hryhoriia Skovorody: problemy, napravlenyia y ystoryia yssledovanyia* [Elektronnyi resurs] / S. L. Yosypenko – Rezhym dostupu: <http://www.runivers.ru/philosophy/logosphere/366422/> 5. Ushkalov L. V. *Hryhoriia Skovoroda: seminarii* / L. V. Ushkalov. – Kharkiv : Maidan, 2004. – 776 s. 6. Ushkalov L. V. *Skovoroda i sviatoottivska tradytsiia*. [Elektronnyi resurs] / L. V. Ushkalov. – Rezhym dostupu: http://www.medievist.org.ua/2016/02/blog-post_24.html 7. Kharchenko L. *Kontseptsiia samopiznannia u filosofii Hryhoriia Skovorody* [Elektronnyi resurs] / L. Kharchenko. – Rezhym dostupu: http://www.medievist.org.ua/2016/02/blog-post_22.html 8. Chernyshov V. V. *Relihiini osnovy svitohliadu Hryhoriia Skovorody* [Elektronnyi resurs] / V. V. Chernyshov. – Rezhym dostupu: http://shron.chtyvo.org.ua/Chernyshov_Viktor/Relihiini_osnovy_svitohliadu_HSkovorody.pdf 9. Huxley A. *The Perennial Philosophy* / A. Huxley. – London: Chatto & Windus, 1947. – 358 p.